

Az I. világháború következményei a romániai magyar görögkatolikusok¹ szemszögéből

PALLAI BÉLA

Egy rövid történelmi áttekintés keretén belül, valamint a korabeli román sajtóvisszhang segítségével vázolom a korabeli helyzetet. Majd a Hajdúdorogi Egyházmegye központjától távol eső egyházközségek létének bemutatása következik, azokon a partiumi és erdélyi részeken, ahol sok, más, olykor többségben lévő, vallási felekezet volt jelen. Olyan helyzetet kell figyelemmel kísérni, ahol nem egyszerűen a nyelvi sajátosságok adta különbözőség, hanem a liturgikus szertartások keretén belül megélt vallásosság buzgó őrzése és a hozzá tanúsított ragaszkodás okozott konfliktusokat. A székelyföldi külhelynökség léte is szorosan ide csatlakozik. Végezetül pedig a lecsatolt részek helyzete kerül bemutatásra.

A Hajdúdorogi Egyházmegye létesítése román szemszögből

Időrendi sorrendben még a háború előtt vagyunk. Sőt még a Hajdúdorogi egyházmegye hivatalos felállítása sem történt meg. A Keresztény Kultúra (Cultura Creștină) balázsfalvi, havonta megjelenő folyóirat 1912 május 10-én megjelent számában tisztázás címen arról tudósít, hogy ha létrejönne az új magyar görögkatolikus püspökség, kétségkívül erős csapás lenne a román görögkatolikus egyházra nézve, még akkor is, ha az akkori érseki provincia érintetlen maradna. Az egyes parókiáknak a tervezett leválasztásával a szétdarabolás még súlyosbítaná ezt az ütet.² A romániai görögkatolikus egyház által nem várt vatikáni döntés

1 Romániai magyar görögkatolikusok: a mai magyar-román határ, román oldalán élő, magyar görögkatolikus hívek.
2 Cultura Creștină. 1912. május 10. 251.

azonban megszületett. Az augusztusi híradások első sora közli a hírt, mi szerint „*A hajdúdorogi magyar püspökség megalakult.*”³ S ezt oly fájdalmas szomorúsággal teszi, hogy a címben a „*gyűlöletes bulla kihirdetése után*” kifejezéssel él, kifejezve azt a reménytelen ellenpróbálkozást, amit sem a gyulafehérvári nagy kongresszus,⁴ amelyen 20000-es létszám bizonyította a román nyelvhez és Rómához való töretlen kötődést, de egyházuk nagy előjáróinak sem sikerült megakadályozni. 83 parókia került ki a román görögkatolikus egyház kezéből. „*Mérgező tövis*”, mely kínzó fájdalmat okoz és addig nem ismert keserűség volt ez a román egyház számára. Két és fél hónapig állandó téma ez a román sajtóban, amelyben jót és rosszat (pozítívumokat és negatívumokat) párhuzamosan olvashatott az akkori olvasó. Ezen belül más két téma köré is csoportosult a megjelent információáradat. Egyrészt azokat az okokat tárgyalta, amelyek sikertelen próbálkozásokat tartalmaztak a román egyház részéről, másik oldalról pedig arra a kérdésre keresett választ, mit kell tenni a bulla kihirdetése után.

A negatív visszhangok között még olyat is találunk, amelyben a nagyváradi püspököt a rossz nyelvek ámulással vádolják, mi szerint ígéretet kapott püspökségének javadalmait érintetlenül hagyására, valamint a szamosújvári püspöknek a magyar kormánytól kapott anyagi támogatást vették ámulásnak. A vádaskodások sora nem szűnt meg, mindamellett, hogy egynek sem bizonyosodott be a megalapozottsága. A román görögkatolikus egyház nézőpontját tekintve ezzel a lépésével Róma ropant nagy hibát követett el. Nagy jelentősége volt viszont annak, hogy mit lehet ezek után tenni. A románok abban bíztak, hogy a gyulafehérvári nagygyűlés 50 tagú bizottságának határozatából, amiből határozottan érthető egyfajta erős békétlenség, a bécsi nunciusról keresnek jogorvoslatot. Az összes akadály és veszély elhárítása, ami a román oldalt érintette, rejtegetett némi reményt, de már a főpásztorokat sem lehetett felelőssé tenni. A közvélemény azt mutatta, hogy ha már Rómánál nem lehet közbelépni és a bulla Romániára vonatkozó részének változásait nem lehet kieszközölni, a hívek továbbra sem veszítik majd el hitüket, legfeljebb új román parókiákba tömörülnek. Ha pedig Róma a saját nyelven végzendő liturgikus nyelvet is szem előtt tartja nem fog ellenkezni, ha a románok ugyanezen ürügy kapcsán újra román parókia kebelében imádkoznának a számukra érthető nyelven. Ha pedig ezt

3 Cultura Creștină. 1912. szeptember 10. 385.

4 Tulajdonképpen a magyar egyházmege felállítása elleni tüntetést célozta. Vö.: Cultura Creștină 1912.06.10.,

sikerül elérni, akkor csak azokat a híveket veszítik el akik amúgy sem voltak az övéik, de megmentettek 30-40 ezret. „*Ha pedig visszaszereztük ezeket, ... nem veszítettünk semmit!*”⁵ – olvashatjuk az akkori vigasztalást. Zárszóként a havilap közli teljes egészében és eredetiben a bulla latin szövegét – természetesen román fordítással – majd néhány dogmatikus, jogi, liturgikus és történelmi magyarázatot is csatol.⁶

Romániai magyar görögkatolikus parókiák a kárpátok gyűrűjében

A még szervezés alatt álló magyarországi egyházmegye – nem elég, hogy ellenszenvre talál az erdélyi⁷ egyházak részéről – a püspökség létesítéséhez szükséges, Rómától kapott parókiákat is elveszíteni látszik, ugyanis a háború végeztével a földrajzi feldaraboltság az egyházmegye határait is súlyosan érinteni fogja. Az időközben csillapodni látszó román-magyar ellentét újból fellángolt, amikor kiderült, hogy román kéz is vétke a debreceni tragédiának, amely püspököt, nemzetet egyaránt érintett, célzottan „*később a világháború első ütközetének tartották.*”⁸ A háború mégjobban megnehezítette a püspökség életét: fontos kérdésekben a Szentszékkal való értekezés lehetetlen volt, a székelyföldi egyházközségek részére – a központi egyházi szervekhez való nagy távolság és a folyamatos elszegényedés miatt – külön gyűjtéseket kellett eszközölni,⁹ nem utolsó sorban pedig már csak az imádság segített az elszakított testvéreken, mivel a trianoni csonkítás következtében a liturgia ekténiái is az elveszítettekért szóltak.¹⁰

A fegyverszünet sajnos nem könnyen vetett véget a háborúnak. A határok két oldalán állók elleszenve jó tápatlajt talált a magyarság és az „*utódállamok*” nemzetiségei közötti ellentétben. Ez nemcsak politikai téren éreztette a hatását, de az egyházi berkekben is, és az elidegenedés mind jobban erősödött. Egyes egyházközségek önkényesen kimondták a Hajdúdorogi Egyházmegyéttől való elszakadásukat. A román csapatok a

5 Cultura Creștină 1912. szeptember 10. 390.

6 Cultura Creștină 1912. szeptember 10. 390-411.

7 Erdély

8 Pirigyí István: A debreceni bombamerénylet. Görögkatolikus Szemle Kalendárium 1999. Nyíregyháza 1998. 65.

9 Hajdúdorogi Egyházmegyei Körlevél V. (1917) 3903/1917

10 “Elrendelem tehát, hogy június 4-én délután 4 órakor egyházmegyém minden templomában az összes harangok szóljanak”, azt követően a liturgiában a „minden jó kérés” ekténiát mondják el idegenbe szakadt hazánkfiáért.” Hajdúdorogi Egyházmegyei Körlevél III. (1927) 1078/1927

magyarországi püspököt Debrecenbe hurcolták és arra kényszerítették, hogy mondjon le a románoktól kapott parókiákról. A Szentszék ezeket a nagyváradi püspök joghatósága alá rendelte, majd a székelyföldi külhelynökség parókiáit a fogaras-gyulafehérvári főegyházmegyéhez sorolták vissza, kezdetben mindkettő csak apostoli delegátusként kormányozva ezeket.¹¹ Mondhatni – jogosan vagy jogtalanul a történelem szolgáltatott igazságot a románoknak. A korábbi egyházi jogi helyzet visszaállt. De közben a háború következménye, a népvándorlás, az elszegényesedés is rányomta bélyegét a változásra. A görögkatolikus magyarok tömegével kezdték elhagyni rítusukat és félve attól, hogy oláhoknak nevezik majd őket, a református vagy a római katolikus egyházhoz csatlakoztak. A hatóságok lábbal tiporták a lelkiismereti szabadságot és a vallásszabadságot, gyakori volt az erőszakos áttérítés, és a magyar nemzetiségű papok zaklatása.¹²

1920-ban „*a román királyság tudomásul vette és késő tényként elfogadta*”¹³ a román görögkatolikusokat, de mivel az ortodox vallás számított államvallásnak ezért csak megtűrték őket, a joghatóságuk alá tartozó magyarokat szinte nem is említik. Mondhatni elfelejtették őket, ami pozitív hatással volt a jóval későbbi kommunizmus időszakának kezdetén megjelenő üldözésre, ugyanis akkor pár évvel tovább működhetnek szabadon (1948-1953). 1922-ig pár parókia még Hajdúdorognál maradt, de végül a román uralom alá került parókiáknak, mindnek találtak helyet, ugyanis később a Szentszék új exarchátust létesített és ebbe rendelte azokat. Ezt követően a magyar püspök tudomásul vette a sajnálatos döntést, ugyanakkor fontosnak tartotta kijelenteni, hogy ezek az egyházközségek nem rutének, hanem kifejezetten magyarok.

1927-ben a Szentszéknek Romániával való konkordátuma végleg megpecsételte a romániai magyar görögkatolikusok sorsát. A tárgyalások fő kezdeményezői a görögkatolikusok voltak, ugyanis a magát kizárólagos román nemzeti egyháznak valló ortodoxia ott loholt a sarkukban, s igazolniuk kellett magukat ország-világ előtt.¹⁴ A görögkatolikus püspökök a magyar püspököknek 1941-ben küldött kiegészítő hozzászólásukban bevallották, hogy „*A közelmúltban sok kellemetlenségnek voltunk*

11 Pirigy István: A magyarországi görögkatolikusok története II., Nyíregyháza. 1990. 123.

12 Salaczg.: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt, München. 1975. 55-57.

13 Timkó István: Keleti kereszténység, keleti egyházak, Budapest. 1971, 480.

14 Gergely Jenő: Az Észak-erdélyi görögkatolikus egyházmegyéék jogállása és sérelmei 1940–1944. Magyar Egyháztörténeti vázlatok. V. 3–4., 84–85.

kitéve azért, mert katolikusok voltunk”.¹⁵ Radu Demeter nagyváradai görögkatolikus püspök szorgalmazására már jóval korábban megindultak az egyezkedések a konkordátum megkötése érdekében. Végül a Szentszék Nagybánya székhellyel felállította a máramarosi görögkatolikus püspökséget, majd ehhez csatolta a szireti apostoli kormányzó, a szamosújvári és a nagyváradai püspökök hajdúdorogtól származtatott paróchiáit és a székelyföldi valamint az eredetileg nagyváradai egyházmegyés, román területen lévő paróchiáit visszarendelte az anyaegyházmegyék joghatósága alá.¹⁶ A konkordátum mindenben inkább a románoknak kedvezett, biztosította a püspökök szabad tevékenységét, Rómával való kapcsolattartását és jogi személynek ismerte el az egyházi intézményeket és szerzetesrendeket.¹⁷ A magyarságukhoz ragaszkodó hívek kétszeresen is kisebbségi sorsban éltek. Görögkatolikus voltukat semmiképpen nem lehetett hangoztatni, mert még a népszámlálások alkalmával sem vették őket figyelembe, hisz „ha görögök, akkor csak románok lehetnek” megbélyegzés címén még számításba sem kerültek. Ekkor indult el az a folyamat, amelyben a rítusváltoztatás bizonyult a legmegfelelőbb védelemnek, mert magyarságukat nem adták fel és Rómához is hűek maradtak. Sajnos az őket szolgáló papoknak sem volt más lehetőségük. Egyesek elmenekültek, mások pedig hamarosan még a harangot sem volt kinek meghúzzák templomaikban, hisz az egyházközségek a kezdetben római egyházhoz történő egyéni átszivárgásokon túl, nemhogy tömegesen, de teljes egészével áttértek, bár ez sok előnnyel nem járt.

Egy másik fontos ok a naptárkérdés ügye volt. A görögkatolikus magyarok többsége vegyes szertartású, illetve vegyes vallású vidékeken élt. A Júlián-naptárról a Gergely-naptárra történő áttérés 1916 június 24-én megtörtént, de a háború kitörése miatt nem sikerült hatékonyan keresztülvinni. Ez a székely falvakban komoly gondot okozott a böjtök megtartása miatt is, de legfőképpen a latin naptárral nem egybeeső ünnepek megtartása, ami odáig fajult, hogy esperesi gyűlések témája lett és komolyan aggasztotta a hívő népet. Ugyanakkor Órománia területén a naptárreformot Rómához való közeledésnek minősítették.

15 Balázs András: Román uralom évei, 1919-1925, Dicsőszentmárton 1925. 337–338.

16 Pirigyí I.: i. m. 124.

17 Lukács Imre: A görögkatolikusok helyzete erdélyben az első világháború után, *Iustum Aequum Salutare* VI. 2010/1., 70.

Székelyföldi görögkatolikusok

A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításakor a tárgyilagosabb románok maguk is elismerték, hogy a hajdúdorogi püspökséghez csatolt vagy csatolandó hívek már nem románok. A Deșteptarea brassói hetilap így magyarázza ezt: *„ez a püspökség a magyar népnek csak védelmi és nem támadó intézménye akar lenni [...] Ennek ellenére – állapítja meg – reánk, románokra nézve mégis bizonyos veszedelmeket rejt magában. A bekebelezendő hívek között nagyon kevés román van, mert a 35 székely parókián a hívek anyanyelve ugyanis magyar volt. Ha már az egyesült egyháznak 200 év alatt nem sikerült ezeket elrománosítani, úgy a jövőben sem sikerült volna.”*¹⁸ Az 1921-es agrárreform csak az ortodoxoknak kedvezett, a római, görögkatolikus és református egyházak vagyonának nagy részéről le kellett mondjon. A kisajátítás fájóan érintette a magyar egyházakat is. Ezen felül ott volt az erőszakos románosítás, amely a székelyföldi területeket érintette igazán, mivel arra ösztönözte a magyarokat, hogy Magyarországra telepedjenek.¹⁹ Az 1927-es konkordátum a székelyek helyzetét is rendezte, amit a román főpásztorok igen hamar, a magyar püspök által kinevezett espereseket elmozdításával végre is hajtott, bezárva ezzel a lehetőséget az újrakezdés előtt. A nagy távolság, de legfőképpen a rítusváltoztatás pecsételte meg sorsukat, s bár ma még akad halvány reményt dédelgető próbálkozás, úgy tűnik jelenlétük a görögkatolikuság történelmi színpadán ezzel a felvonással véget ért.

Hámori Péter Székely-oláh görögkatolikus sorstörténet címmel megjelent munkája egyike azoknak a leírásoknak, amiben jól dokumentáltan sikerül közreadni a székelyföldi görögkatolikuság helyzetét. Azért is említem meg, mert az itt közölt levelek alapján, amelyeket a nyíregyházi levéltár őriz, valós képet kapunk arról, mit jelentett a híveknek, az ott szolgáló papoknak az akkori helyzet, először a biztos tudat, hogy tartoznak valakihez és az nyelvükben is sajátjuk, majd a háború borzalmai, s végül az elrománosítás megaláztatásai, s ez végül vesztüket okozta.

Ha körbetekintünk a földrajzi területeken, a partiumi határvidék mentén dél felé haladva, érínve Nagyváradot, egészen Aradig, majd Marosvásárhelyt, a Székelyföldet, aztán nagy ugrással a máramarosi püspökséghez jutunk. Itt még ma is jelen van az a magyar görögkatolikus réteg, akik annak idején a hajdúdorogi egyházmegyéhez tartoztak. Nemcsak

18 Deșteptarea. 1912. július 8.

19 1918 és 1924 között 197 000 – zömében tisztviselő hagyta el Romániát. Vö. Erdély története. III. 1742–1743.

Székelyföldön harcoltak a megmaradásért, de olyan vidékeken is, mint például Arad vagy Brassó, ahol számottevő magyar közösség bízott abban, hogy a magyar görögkatolikus egyház átveszi őket, csak sajnos kicsúsztak a Vatikán látszögéből. Számos próbálkozásuk kudarcba fulladt, veszteségük nem egyoldalú, hisz legtöbbit a magyar görögkatolikusság veszített velük, a háború eseményei pedig még jobban megnehezítették helyzetüket. De amikor kellett ők is odaajánlották templomaik harangjai, amikor csapatok dúlták fel otthonaikat, s a háború az ő gyermekeiket is hadba hívta és nem adta vissza, a templomi imádságok, a temetési szertartások viszont akkor is abban a rítusban, hagyományban és magyar nyelven szólaltak meg, amibe beleszülettek és éltek.